

Libris .RO

Respect pentru oameni și cărți

IOAN-AUREL POP
VEGHEA
ASUPRA
LIMBII
ROMANE

LITERA
București-Chișinău
2020

ELOGIUL LIMBII ROMÂNE

Limba română este efigia cea mai pregnantă a românilor. Limba este ca un organism viu, care se naște, crește, se dezvoltă, îmbătrânește și moare odată cu poporul care a creat-o și căruia i-a servit ca mijloc de comunicare. De aceea, vorbim de limbi vii și de limbi moarte. A noastră este vie și, oricât de contaminată este cu neologisme, cu barbarisme, cu hiperurbanisme, cu prescurtări sau cu SMS-uri năstrușnice, nu trebuie să ne temem. Limba română are puterea de a rămâne ea însăși în ciuda variatelor influențe.

Nu poți fi român, dacă nu vorbești românește, deși poți vorbi românește fără să fii român. Limba este marca cea mai pregnantă a identității noastre. În ciuda unor elucubrații născute din prea multă iubire, din rea-voință, din ignoranță sau din dorința de a epata (de exemplu: limba română este limba dacică eternă și nu are nicio legătură cu limba latină; limba română este o limbă balcanică, fără personalitate, sistematizată abia în secolul al XVIII-lea prin relatinizarea sa de către Școala Ardeleană; româna este o limbă în care nu ar trebui să ne mai exprimăm, ci s-o folosim doar pentru imprecății etc.), limba noastră rămâne viața noastră ca popor. Nu există popor

pe lumea asta care să nu-și prețuiască, îngrijească și conserve limba. La fel fac ori ar trebui să facă și românii. Că unii s-au plictisit să audă că limba noastră este „ca un fagure de miere“ sau că este „limbă sfântă, limba vechilor cazanii“ sau că este principala formă de comunicare verbală și scrisă a poporului român, este treaba lor. Azi este mai ușor decât odinioară să te cufunzi în altă limbă, în altă limbă de comunicare. Evident, nu va fi precum limba care vine de la mamă și de la bunică, dar, pentru urmași, se pot schimba și mamele și bunicile. Noi, care „locului ne ținem“, ne-am cultivat limba, am normat-o, i-am stabilit o gramatică și am scos-o în lume. Academia Română, încă de la înființare, a avut drept prim scop normarea limbii, s-a îngrijit de corectitudinea limbii și de zestre ei. În mai bine de un secol, lingviștii români de la Academie au creat *Dicționarul Tezaur al Limbii Române*, început înainte de 1900 și terminat după anul 2000. Este un monument menit și învingă timpul, în zeci de volume și cu aproape 200 000 de cuvinte, comentate, ilustrate și definite după regulile științei. Mai sunt *Atlasul lingvistic român*, colecția de opere fundamentale din literatura română (în aproape 250 de volume) și câte altele! Prin limba noastră comunicăm și ne prezentăm lumii cu literatura română, adică cu acea pleiadă de lumi recreate de scriitorii români, de la cronicari încoace. Mie îmi place să spun că cea mai importantă creație spirituală a poporului român este limba română. S-o păzim, așa cum ne îndemna cândva Ienăchiță Văcărescu („Podoabe limbei noastre dați/ Cu românești cuvinte“), și s-o dăm frumoasă,

caldă, curată și strălucitoare feților și fetelor noastre, nepoților și nepoateelor, în veacul vecilor.

Planeta Pământ are astăzi circa 7,5 miliarde de locuitori, care vorbesc între șase și șapte mii de limbi. Lipsa de precizie în aprecierea numărului formelor de comunicare lingvistică mondială provine din dificultatea de a deosebi clar limbile de dialecte. Cu alte cuvinte, savanții nu au căzut de acord într-un totu asupra criteriilor care deosebesc o limbă propriu-zisă de un dialect al unei limbi și nici chiar asupra criteriilor de clasificare a tuturor limbilor și idiomurilor. Forma de comunicare (limba, idiomul), originea comună și credința religioasă sunt factorii principali de coagulare a comunităților etnice numite popoare, dintre care multe au devenit, în vremurile mai noi, națiuni moderne.

Cea mai importantă familie de limbi din lume – vorbite de circa jumătate din întreaga populație a planetei – este cea indo-europeană. Din ea fac parte ramura limbilor indo-iraniene (sau indo-persane), cea a limbilor italice (vechi), cea a limbilor romanice (neolatine), cea a limbilor celtice, cea a limbilor germanice, cea a limbilor slave, cea a limbilor baltice, iar apoi câteva limbi individuale, precum greaca, armeană, albaneză, hitita și toharica. Marea majoritate a popoarelor europene (din familia indo-europeană) sunt, în funcție de limbile pe care le vorbesc, germanice, romanice și slave. Evident, niciuna dintre limbile neolatine nu a avut soarta fulminantă a englezei, considerată limbă germanică, și nu a devenit vreodată limbă de comunicare în lume în măsura în care a ajuns să fie engleza,

din a doua jumătate a secolului al XX-lea până astăzi. Franceza a avut cândva un asemenea rol, de limbă mondială, limbă de comunicare între intelectuali, limbă a diplomației, a culturii rafinate, dar acest rol a încetat de multe decenii.

Românii fac parte din grupul popoarelor romanice și vorbesc o limbă nelatină. Evident, nu se poate să ne întrebăm care este locul românei între aceste numeroase limbi. Clasificarea limbilor este o operațiune anevoioasă, laborioasă și relativă. Ea s-a făcut după variate metodologii și nu a condus la aceleași rezultate. Dincolo de toate acestea însă, o imagine de ansamblu a limbilor principale de pe glob este absolut necesară și grăitoare sub numeroase aspecte. O astfel de clasificare – care credem că are un ridicat grad de obiectivitate – se numește *Barometrul limbilor din lume* și a fost făcută în 2017¹. Factorii care descriu „greutatea” unei limbi, conform autorilor *Barometrului*, sunt cei intrinseci și cei contextuali. Factorii intrinseci ai limbii sunt: numărul de vorbitori, entropia (cantitatea de informație conținută într-un mesaj), factorul vehicular (caracterul de limbă de comunicare între etnii diferite), statutul limbii, numărul de traduceri din limba respectivă în alte limbi, numărul de traduceri în limba respectivă din alte limbi, premiile literare internaționale, activitatea pe Wikipedia și învățământul în acea

¹ Această lucrare a fost realizată de către Alain Calvet și Louis-Jean Calvet, cu sprijinul „Delegației generale pentru limba franceză și pentru limbile din Franța” (Ministerul Culturii). <http://www.culture.gouv.fr/Thematiques/Langue-francaise-et-langues-de-France/Actualites/Barometre-des-langues-dans-le-monde-2017>.

limbă la nivel universitar. Factorii contextuali ar fi: indicele dezvoltării umane, indicele fecundității (numărul de copii născuți în medie de o femeie vorbitoare a acelei limbi) și penetrarea rețelei de internet în limba respectivă. Pornind de la aceste criterii, trecute prin anumiți factori ponderatori, s-au acordat limbilor un scor intrinsec, unul demografic, unul bazat pe prestigiu și, prin însumare și ponderare, un scor global. Astfel, sub aspect intrinsec, româna ocupă locul al 11-lea în lume (după engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă, italiană, mandarină, portugheză, japoneză și poloneză); sub aspect demografic, limba română este a 21-a în lume, iar din punctul de vedere al prestigiului este a 24-a. Cumularea și ponderarea acestor trei criterii plasează româna pe locul 15 între limbile importante ale lumii, după limbile engleză, franceză, spaniolă, germană, rusă, italiană, portugheză, japoneză, olandeză, suedeză, mandarină, poloneză, cehă și croată, dar înaintea limbilor sârbă, maghiară, coreeană, norvegiană, daneză, greacă, ebraică, catalană, finlandeză, turcă, armeană, slovacă, bulgară, slovenă, ucraineană etc.

Evident, româna nu este o limbă spectaculară, admirată și cunoscută excesiv. Dar, dacă se ține seama de uriașul număr de limbi invocat mai sus, atunci poziția limbii române din acest clasament este mai mult decât onorabilă. Chiar și dacă ar fi în lume numai 100 de limbi și nu șase-șapte mii – cum arătam mai sus –, locul al 15-lea obținut, printr-un scor global, de către limba română înseamnă enorm de mult pentru moștenirea culturală lăsată sieși și lumii de către

poporul român. Dar și ambianța în care se află limba română este una extraordinară. Dintre cele 15 limbi fruntașe din lume, cinci sunt romanice (franceza, spaniola, italiana, portugheza și româna), patru sunt germanice (engleza, germana, olandeza și suedeza), patru sunt slave (rusa, poloneza, ceha și croata), lor adăugându-li-se două limbi asiatică, anume japoneza și mandarina. Altfel spus, dintre cele 15 limbi de top din lume, 13 sunt limbi indo-europene, iar cinci sunt limbi romanice. Situarea limbii (și literaturii) române într-o asemenea companie selectă arată că poporul român și-a îndeplinit, sub aspect cultural, misiunea sa istorică, deopotrivă întru latinitate și globalitate. Pentru a aprecia corect dimensiunea internațională a acestui patrimoniu, este de ajuns să fie consultat *Dictionarul Tezaur al Limbii Române*, cea mai importantă operă lexicografică a românilor din toate timpurile, elaborată sub egida Academiei Române pe parcursul a mai bine de un secol. A fost redactat și editat în două etape (seria cunoscută sub sigla DA, în perioada 1906–1944 și seria nouă, cu sigla DLR, în perioada 1965–2010), în 37 de volume și cuprinde peste 175 000 de cuvinte și variante, cu peste 1 300 000 de citate. În el s-au înregistrat toate cuvintele limbii populare, regionalismele și termenii arhaici din textele vechi, cuvintele din literatura beletristică, precum și termenii științifici și tehnici, cu condiția să fie utilizați în cel puțin două domenii de specialitate diferite. Cu alte cuvinte, limba română este chiar mai bogată decât o arată acest monument lingvistic, ea ajungând, după unele aprecieri, până la aproape 250 000 de termeni.

Dicționarul a fost retipărit în 19 volume masive, de câte 500–1000 de pagini fiecare, în care au fost incluse toate cele 37 de volume publicate de-a lungul timpului. Elaborarea variantei electronice s-a efectuat în perioada 2007–2010. Acest dicționar, prin dimensiunea și perspectiva abordării lexicografice, este similar cu marile dicționare din lexicografia mondială: *Trésor de la langue française*, *Oxford English Dictionary*, *Deutsches Wörterbuch* etc.

Și, totuși, sunt multe voci astăzi, la nivel global, cu precădere printre români, care critică vehement limba română, dar și creația lingvistică și literară a românilor, considerându-le minore, ne semnificative, încărcate de prejudecăți și de complexe. Evident, soarta limbii este legată inexorabil de destinul poporului român și, de la o vreme, al națiunii române, plasate și acestea sub semnul incertitudinii, al provizoratului, al neașezării și al autoflagelării. Români – prin unii dintre ei – sunt mari „maestri” în a se nimicnici singuri.

Toate popoarele europene, a căror istorie am studiat-o (mai aprofundat ori mai superficial), după puține și interese, au teorii despre originile lor, pentru că nu există comunitate etnică/națională care să nu se fi întrebat de unde vine și încotro se îndreaptă, ce fel de limbă vorbește, cum i s-a structurat credința, în ce mod i s-au sedimentat tradițiile, portul, obiceiurile, ce rol joacă pământul (spațiul) pe care-l locuiește în coeziunea sa etc. Până ca francezii să afle în mod științific, documentat și demonstrat că sunt romanici (un popor romanic cu nume germanic), s-au socotit troieni, descendenți din eroul Paris al lui Homer; la fel, polonezii

medievali se credeau sarmați, ungurii se considerau huni, danii (danezii) daci, sașii ardeleni se pretindeau, pe urmele confuziei voite a lui Iordanes, geți, pentru că erau goți (de origine germanică) etc. Mai toate popoarele și-au invocat origini cât mai vechi, adesea stranii, uneori biblice (din fiii și urmașii lui Noe, adică din Sem, Ham, Iafet, Gog, Magog etc.) sau din eroi eponimi (Ceh și Leh, Roman și Vlahata), unele imaginare, altele apropiate de real, altele situate între real și imaginar. De asemenea, foarte multe comunități au căutat și au crezut că descoperă în mărturiile trecutului exceptionalismul și „puritatea” etniei lor, calitatea de „popoare alese”. Astăzi se știe clar, fără putință de tăgadă, că toate popoarele sunt amestecuri etnice mai mult sau mai puțin pronunțate, că nu există popoare alese și popoare damnate, nici popoare cu ascendenți de tip superior și altele cu strămoși „barbari”. Dar, deși științele contemporane au făcut progrese substanțiale în descifrarea sorții mai tuturor popoarelor, prejudecățile vechi persistă încă și se nasc mereu altele noi.

Nici românii și limba lor nu au fost scutiți de asemenea avataruri, inclusiv de căutarea și afirmarea unor origini legendare. Dacă ar fi să luăm în calcul numai deceniile de după al Doilea Război Mondial, constatăm că românii au fost considerați, conform tradiției, descendenți ai romanilor, apoi ai slavilor, ai daco-romanilor, ai cumanilor sau, exclusiv, ai traco-dacilor. Și, totuși, românii sunt un popor romanic, dar conștiința externă și internă în legătură cu această obârșie nu este pe deplin fixată, statornicită, generalizată. De aceea, latinitatea românilor, dovedită prin mii

de mărturii istorice păstrate, se cuvine demonstrată și re-demonstrată mereu. După cum se va vedea chiar și din această carte, romanitatea românilor și latinitatea limbii române nu sunt ipoteze recente și nici găselnițe de pripas, ci sunt o parte componentă fundamentală a identității românești, păstrată încă de la etnogeneză și confirmată de argumente solide. Cu alte cuvinte, dacă ar fi să se pună pe talgerele unui cântar cele două „teorii” extreme – cea a dacismului pur și cea a latinismului pur al românilor –, nu s-ar înregistra un echilibru, fiindcă românii sunt prioritar (ca indice de civilizație model) de origine romană, iar limba lor este una neolatină. Apropierea mai mare de adevăr a „teoriei” latinității pure – susținute cândva – este indiscutabilă, faptul plasând cealaltă „teorie” extremă la nivelul speculațiilor, al teribilismelor și, prin urmare, al falsurilor.

CONSERVAREA ETNONIMULUI *ROMANUS* NUMAI LA ROMÂNI

Cele mai mari popoare romanice europene se cheamă italian, francez, spaniol, român și portughez. Unele dintre ele au „roit” în afara Europei, mai ales în Lumea Nouă, în vremea marilor descoperiri geografice și după aceea. Azi, în urma acestei expansiuni europene de după 1500, trăiesc mai mulți vorbitori de limbi neolatine în afara Europei decât în Europa. Ei sunt concentrați în acea parte a lumii numită America Latină. Dacă nu ar fi adjectivul „latină”, nimic nu ar aminti, nici măcar formal, de romanitatea de odinioară și de originile limbilor vorbite de localnici. Popoarele de acolo se cheamă mexican, panamez, columbian, venezuelean, peruan, ecuadorian, brazilian, uruguaian, bolivian, argentinian, cilian etc., adică ele poartă nume exotice, care nu au nimic sau aproape nimic în comun cu latinitatea. Dar nici numele popoarelor romanice europene vechi nu au nimic sau mai nimic cu latinitatea, cu numele poporului roman: italienii își au numele de la o noțiune geografică, spaniolii tot de la o denumire geografică (de sorginte feniciană), francezii de la triburile germanice ale francilor, provensalii de la un substantiv comun (lat. *provincia*), catalanii de la